

КАЛЬВІНІЗМ ТА АРМІНІАНСТВО У ВІРОВЧЕННІ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН-БАПТИСТІВ

Головна різниця між кальвінізмом та армініанством полягає у різних підходах до розв'язання проблеми співвідношення провіденціалізму та свободи людської волі. Ця проблема знаходить в богослов'ї своє безпосереднє відображення в сотеріології, тобто вченні про спасіння. На практиці ж вона виходить за ці межі, оскільки відображає ставлення людини до навколишнього світу, є наріжним каменем світорозуміння людини, мотивує її поведінку. Тому зрозумілим є той інтерес до цієї теми протягом всього існування людства, який знаходив своє втілення у різних богословських та філософських системах. У зв'язку з тим, що баптизм в Україні відіграє значну роль у релігійних процесах, займаючи офіційно четверте місце за кількістю своїх громад, що об'єднують біля 150 тисяч вірних, інтерес викликає також розв'язання цього питання в його вченні. Це тим більше, що богословські погляди тієї чи іншої релігійної групи безперечно знаходять своє відображення у практичній поведінці її прихильників.

У вітчизняному євангельському богослов'ї, частиною якого є богослов'я євангельських християн-баптистів, синтезувався вплив богослов'я європейського протестантизму та богословської думки вітчизняного православ'я. Отже, вітчизняне євангельське богослов'я увібрало й трансформувало різні компоненти християнської духовності - східної та західної. Безперечним є вплив західноєвропейського протестантизму на формально-організаційне та ідейне формування складових частин євангельського руху в Україні, в першу чергу баптизму, та східно-православної традиції, що проявляється і в богословських поглядах, і на побутовому рівні у віруваннях пересічних євангельських віруючих.

Євангельський рух виникає в Російській імперії в другій половині XIX століття в різних географічних регіонах та в різних соціальних групах. Це зумовило й появу різних євангельських груп, які мають розбіжності в розумінні тих чи інших богословських питань, але близькі між собою у принципових позиціях. Диференціація євангельського руху в Україні, який започаткувався у формі українського штундизму, спричинила утворення в його середовищі кількох релігійних угруповань:

---

* Решетніков Ю.С. – пошукивець Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України.

українських баптистів, младоштундистів, мальованців, пізніше - українських адвентистів та євангельських християн. Різні євангельські угруповання були складовими частинами єдиного руху. В той же час вони мали й притаманні їм відмінності у світоглядно-доктринальних позиціях, в тому числі й у підходах до розв'язання означеної проблеми.

Останнім часом в українському євангельсько-баптистському середовищі спостерігається деяка полеміка, пов'язана з відношенням до кальвінізму. Вона викликана новітнім впливом цього богословського вчення на погляди місцевих євангельських віруючих, який здійснюється через закордонних місіонерів та викладачів, які сповідують саме кальвіністські погляди. Особливо цей вплив відчувається у богословських навчальних закладах. В той же час більшість місцевих баптистів України стоїть на дещо інших богословських позиціях.

Антропологія і сотеріологія баптизму виходять із загальнопротестантського визнання абсолютної гріховності та зіпсованості людської натури і можливості спасіння виключно за благодаттю Божою. Всі протестанти сповідують гріховність людини і зумовлену з цим її вічну загибель. З іншого боку, в основі християнського вірування лежить переконання, що грішники можуть бути врятовані і ввійти у спілкування з Богом. Тому центральне питання для них полягає в тому, щоб зрозуміти: як грішники можуть бути виправдані?

Тема виправдання була улюбленою темою суперечок і суджень в схоластичному богослов'ї, але за тисячу років до Реформації офіційна церква (ані на Сході, ані на Заході) жодного разу не висловила офіційної думки з цього приводу. Найважливіша тема Нового Заповіту із-за ряду причин не була наведена чітко, а богословські мудрування пропонували велику кількість висловлювань з цього приводу. Тому на питання, яке завдяки гуманізму почало звучати не колективно, а індивідуально, особисто: "Що я повинен зробити, щоб спастися?", авторитетні представники історичних церков (поважні монахи, старці і навіть патріархи) давали неоднозначну відповідь.

Традиційно вважалося, що Бог уклав з людиною заповіт, у відповідності з яким зобов'язується виправдати кожного, хто буде відповідати певним умовам святості. Завжди розумілося, що Бог цілком неупереджено зважає кожну людину: якщо вона задовольняє вимогам Бога – буде виправдана, якщо ні – засуджена. Іншими словами: що ти заробив – те й отримаєш: або вічне життя або ж вічне засудження.

Вивчаючи Августина, родоначальник Реформації Лютер зрозумів, що грішники не в змозі робити нічого іншого, крім гріха. Сам Лютер у своєму чернецькому житті щосили намагався задовольнити вимоги Бога. Але чим більш суворо він це робив, тим більше розумів, що

не в силах їх виконати.

Наполегливо вивчаючи Послання до Римлян, Лютер зрозумів, що Боже виправдання ґрунтується не на людських справах, а на милості й благодаті самого Бога. Бог потребує праведності, але за Своєю благодаттю Він Сам виконує умови, які людина не в змозі виконати.

На питання: «Що потрібно від людини, щоб милосердний Бог виправдав його?» - протестантизм відповідає: тільки віра – Solo fide. Але при цьому Лютер, Кальвін та інші протестанти під вірою розуміли не тільки впевненість в історичній істинності якого-небудь фактору або явища. По-перше, для всіх протестантів (особливо для баптистів) віра є особистою, персональною справою. Відтак це не просто згода з тим, що Христос був на землі, як історична персона, яка мала значення для апостолів або для релігійних людей, але це тверда впевненість, що він прийшов на землю заради мене особисто, заради мого спасіння. По-друге, віра повинна бути довірою. Для баптистів віра – це не тільки впевненість в тому, що щось є правильним, істинним, але й готовність діяти у відповідності зі своєю вірою. Отже, віра – це не тільки впевненість, що Бог існує, але й готовність робити вчинки у відповідності з Божими вимогами, а також готовність довіряти Божим обіцянкам. По-третє, віра є способом поєднання віруючого з Богом у Христі, матеріального та духовного світу. Тому віра, з точки зору протестантизму, це не якийсь набір доктрин. За визначенням Лютера, це – шлюбне кілечко, що засвідчує взаємні зобов'язання та на спілку між віруючим та Христом.

Таким чином, протестантизм розставив духовні категорії наступним чином: Бог дарує людині благодать, а потім людина, використовуючи цю благодать, задовольняє праведність Бога. Спосіб, за допомогою якого ця система функціонує, є віра. Саме таких поглядів додержуються й українські баптисти.

Однак застосування принципу "Тільки вірою" в баптизмі має деякі особливості. В лютеранстві виправдання вірою підкреслювалося так сильно, що деякі з послідовників Лютера навіть зробили висновок, що християни вільні від моральних зобов'язань, якщо вони мають віру у Христа. Баптисти ж підкреслюють не тільки виправдання грішника, що вперше кається, але й постійне виправдання святих, називаючи це процесом освячення. Освячення це також процес виправдання по вірі, але процес, який протікає все життя й полягає у постійному звільненні від повсякденного гріха і недосконалості.

Вітчизняні баптисти, які вийшли з православного середовища й знаходились у православному оточенні, завжди наполегливо підкреслювали важливість нерозривного зв'язку віри та справ. В своєму "Короткому вченні віри" українські баптисти писали у 1903 році: "Якщо

пробуджений підкоряється голосу Закликаючого, то отримує благодать покаяння, вірою в Господа Ісуса Христа і набуває прощення гріхів, виправдання перед Богом та свідчення в усиновленні Богу через благодать Святого Духа. Бо вірою спасається людина, вірою, що діє любов'ю; без справ же віра – мертва ... Ця дійсна істинна віра плодом своїм має святість, або освячення життя. Сутність освячення (святості) є вдячна синівська любов до Бога й любов до братів і ближніх, мета – слава Божа. Святість в цьому житті не досконала, а зростаюча: віруючий досконалий тільки у Христі. Тільки пильнуючий та перебуваючий у Христі має силу святості, без якої ніхто не побачить Господа. Але й при святому житті християнин завжди потребує прощаючої сили Крові Христа, бо той, хто говорить, що не має гріха, обманює себе”[История евангельско-баптистского движения в Украине. Материалы и документы.- Одесса, 1998.- С. 256].

Одним з найцікавіших моментів в еволюції богослов'я українського баптизму є колізії, пов'язані з розумінням ідеї передвибрання та призначення, співвідношення провіденціалізму та свободної волі людини. Дискусія навколо ідеї передвибрання йшла в християнстві давно, але саме в протестантизмі вона здобула найбільш гостру форму.

Як відомо, учень Кальвіна Теодор Беза (1519-1605), здійснюючи систематизацію кальвінізму, за відправну точку своєї системи вибрав призначення, тобто незалежне божественне рішення про участь кожної людини. Всі інші доктрини Беза розглядав як наслідки цього рішення. Таким чином, доктрина про призначення набула статусу керуючого принципу кальвінізму, хоча сам Кальвін не відводив їй такого місця.

Виходячи з уявлення про незалежного Бога, який у своїх рішеннях та в своєму виборі зовсім не залежить від людської волі й котрий ніяк не підлеглий ніяким законам, Кальвін наполягав на доктрині абсолютного подвійного призначення, згідно з якою Бог призначає деяким вічне життя, а іншим вічну смерть, не звертаючи уваги на їх особисті заслуги або недоліки. Не тільки спасіння, але й кожний крок в житті людини, тобто все повсякденне життя цілком залежить від волі Бога, а не від людського рішення. На думку Кальвіна, призначення - це вічне веління Бога, яким Він визначає те, що Він хоче зробити з кожною людиною. Для Кальвіна призначення було лише одним з виявів загальної таємниці людського буття, що закрите від людей. Людям не дано знати, чому Він вибирає одних і відкидає інших.

Це, на перший погляд, фаталістичне вчення, що заперечує значення волі людини, було сприйняте сильною групою західних баптистів – партикулярними баптистами. Здавалось б, що воно повинне

вести його послідовників у темряву фаталізму, але насправді, як показала історія кальвінізму і баптистських громад Північної Америки, воно давало людям незалежне, розсудливе, вольове і відповідальне відношення до світу і до себе. Саме послідовники цього вчення, пресвітеріани і партикулярні баптисти, створили процвітаючу і демократичну цивілізацію за декілька століть невтомної праці. Таємниця цього парадокса полягає у впевненості, яку дає призначення. Послідовник кальвіністського вчення непохитно впевнений, що він спасений і спасений назавжди, що кожний його крок визначений Всевишнім, а тому він спокійно зустрічає знегоди й рішуче працює в цьому світі. Потусвітне визначення перетворюється в посювітню свободу, або ж, як пояснював реформацію Ф.Шеллінг: "В чому спасіння від фатуму? – воно в провидінні!"

З вчення про призначення випливає також теорія про обмежене викуплення. Вона виходить з того, що Христос помер не за всіх людей, а тільки за вибраних і визначених до спасіння. Якщо вважати, що Христос дійсно помер за всіх, а не тільки за спасених, то здається, що його жертва для деяких була даремною. В той же час уявити собі в рамках логічної системи кальвінізму розумного Бога, що діє даремно і нерозумно, та ще й в такому важливому питанні як спасіння, було просто неможливо.

Саме із-за віри в таке особливе, обмежене або часткове вибрання баптисти, які дотримувалися таких поглядів, одержали назву часткових або партикулярних баптистів. На противагу їм, баптисти, що стоять на армініанських позиціях, почали називатися загальними баптистами.

Армініанство почалося з «Ремонстрації», тобто заяви яку у 1610 році підписали 46 служителів голландської реформатської церкви. В цій заяві було 5 пунктів, що вказували на непогодженість з доктриною призначення, а також з теорією обмеженого викуплення і вічної безпеки християнина, зміст якої полягає в тому, що передвибраний і спасений вже ніколи і ні за яких умов не може загубити своє спасіння. Ці погляди ремонстранти вважали не біблійними. Сам Яків Арміній, ідейний натхненник «Ремонстрації», помер за рік до цієї події.

В другій частині заяви ремонстранти давали своє розуміння доктрини передобрання: призначення зумовлюється вірою, а засудження зумовлюється невірою; призначення до спасіння належить всім, і саме таким чином, що ніхто не отримає прощення, крім тих, хто повірив; благодать діє не нездоланно.

Всі пункти «Ремонстрації» чітко вказують на свободну волю людини і її участь в процесі спасіння. Але при цьому армініанство не слід змішувати з пелагіанством, з яким боровся Августин. Пелагій вважав, що

людина не настільки гріховна, що не може власними зусиллями відповісти на заклик благодаті Бога. Арміній, як і Кальвін, вважав людину абсолютно поневоленою гріхом, і в цьому стані людина не в змозі зробити вибір на користь Бога. Але якщо Кальвін говорив далі, що благодать непереборна (тобто, хоче людина чи ні, благодать рятує грішника), то Арміній твердив, що благодать тільки врівноважує гріховний початок в людині так, що її воля стає дійсно вільною і вона може самостійно і з повною відповідальністю прийняти рішення: прийняти або відкинути спасіння, запропоноване Богом.

Ортодоксальні кальвіністи на Дортському (Дортрехтському) соборі 1619 р. у відповідь на «Ремонстрацію» прийняли 5 основних принципів свого вчення, які до цього часу є основними положеннями партикулярних баптистів: повна порочність людини, тобто вона нічого не може зробити для свого спасіння; безумовний вибір, тобто людина вибирається Богом без будь-яких на це підстав і умов; обмежене викуплення, тобто Христос помер тільки за вибраних, а не за всіх людей; непереборна благодать, тобто якщо людина вибрана для спасіння, то вона не може чинити опір Святому Духові; вічна безпека, тобто одного разу спасений – спасений назавжди, він не може бути залишений Богом.

Український баптизм ХІХ століття, на етапі осмислення своєї богословської позиції, без сумніву, знаходився під впливом німецького баптизму, а тому прийняв дуже чітку кальвіністську спрямованість. Це пов'язане з тим, що німецький баптизм розвивався під впливом американського партикулярного баптизму. У "Віровченні російських євангельських християн-баптистів", надрукованому в Ростові-на-Дону у 1906 р. (в основі якого лежало гамбурзьке сповідання Онкена, те, яке можна вважати тогочасним офіційним віровченням Російського союзу баптистів, до складу якого входили й українські баптисти), говориться: "Ми віримо, що від вічності було вільне, нічим поза себе не кероване благовоління Бога – викупити грішників. Тому, як перед заснуванням світу, за невимірною любов'ю Бога було вирішено, що Єгова – Помазаник, через Своє олюдження і смерть повинен був зробитися Відкупителем, то загублені, яким протягом певного часу дійсно повинно було бути надане викуплення, були вибрані також Отцем, ймення їх записані на небесах і самі вони передані в руки Відкупителя як Його народ, як вівці Його отари і як Його наречена. Цим особам було визначене вічне життя в Ісусі Христі і в той же час визначені ті засоби, які повинні їх привести до віри у Христа, до святості і, нарешті, до вічного блаженства. Таке визначення Бога встановлено на віки і незмінно, так що ті, кого воно стосується, – не можуть бути вирвані з рук Христових, але силою Бога додержуються у вірі і любові до Христа, доки вони не

зробляться спадкоємцями слави Його” [История баптизма: Сборник.- Вып. 1.- Одесса, 1996.- С. 424].

Ця стаття чітко показує впевненість вітчизняних баптистів в супралапсаризмі (від *Supra lapsum* – до гріхопадіння). Суть цієї теорії в тому, що призначення Бога діяло до гріхопадіння і зумовило саме гріхопадіння, в обмеженому викупленні, тобто в тому, що Христос помер не за всіх людей, а тільки за вибраних і визначених до спасіння, а також в вічній безпеці послідовників Христових, які ні за яких обставин не можуть загубити спасіння.

В той же час північне крило вітчизняного євангельсько-баптистського руху - євангельське християнство - богословськи знаходилося під впливом англійського дарбізму і загального баптизму. Це було пов'язане з тим, що петербурзьке ядро євангельського християнства успадкувало погляди лорда Редстока, дарбіста за своїм віровченням, а також з тим, що визнаний лідер євангельських християн І.Проханов у 1895 році пройшов річний курс богослов'я у коледжі англійських загальних баптистів у Брістолі. Тому там і панувало більш армініанське, ніж кальвіністське, уявлення про передвибрання, а, можливо, там більш сильно почувався вплив православної богословської думки. Зокрема, І.Проханов говорить про передвибрання людини до спасіння і про призначення так: "Божа благодать пропонується всім людям, а не тільки призначеним до вічного спасіння. Боже призначення одних до вічного спасіння, а інших – до вічного засудження ґрунтується на передбаченні того, приймуть вони Його заклик чи ні. Благодать Бога не обмежує свободу людини, не діє на неї нездоланно і не виключає активної участі людини в тому, що в ньому здійснюється через неї. Благодать необхідна людині і для збереження себе в вірі. Якщо вона шукає її впливу і дії, то вона ніколи не загине, ніхто не викраде її з рук Отця, але сама людина за вільним рішенням може відмовитися від благодаті і полюбити цей вік і навіть загинути”[История баптизма: Сборник.- Вып. 1.- Одесса, 1996.- С. 444].

Таке, повністю армініанське розуміння передвибрання поступово почало завойовувати все більше прихильників після об'єднання євангельських християн і баптистів в один союз у 1944 році, коли богословське лідерство у Всесоюзній Раді ЄХБ перейшло до євангельських християн. Більшу частину керівництва нового союзу склали представники саме цього крила вітчизняного баптистського руху. Це згодом позначилось і на догматиці, яка спочатку, принаймні на рівні особистих поглядів, як пересічних віруючих, так і керівництва, а потім й на рівні офіційного віровчення, стала виражати більш погляди євангельських християн, ніж баптистів. Післявоєнний баптизм повністю

став на армініанські позиції і віровчення євангельських християн-баптистів, яке було прийняте на 43 з'їзді ЄХБ у 1985 році констатує: "Бог пропонує людині спасіння у Христі безкоштовно. Від людини залежить, прийняти вірою спасіння, що пропонується їй, і вічне життя, а чи ж відкинути їх" [История баптизма.- С. 462].

Так український баптизм, почавши з кальвінізму, перейшов на армініанські позиції. З початку 90-х років ХХ ст. він при новому зіткненні з кальвінізмом відстоює свої армініанські погляди. Особливо це стосується фундаменталістсько налаштованих автономних та незалежних баптистських груп, що вийшли з Ради Церков ЄХБ, а також церков, що входять до складу цього Союзу. Взагалі слід зазначити, що саме послідовники Ради Церков знаходяться зараз на більш армініанських позиціях, ніж ВСО ЄХБ [Див.: Вероучение євангельських християн-баптистів.- С. 9-10].

Незважаючи на гостру дискусію у баптистському середовищі, що точиться навколо означених богословських питань, практично відсутня серйозна аналітична література, присвячена цій проблемі. В той же час більшість тих, хто стоїть на позиціях партикулярних баптистів, свідомо або несвідомо, спотворюють армініанство, видаючи його за пелагіанство, що намагається виправдати людину власними заслугами та добрими справами. Водночас і їх опоненти часто спотворюють вчення кальвіністів, відзначаючи, що воно дозволяє віруючим жити безвідповідально, бо ніщо, навіть гріх, не може позбавити людину спасіння.

Слід зазначити, що толерантність у богословських питаннях притаманна традиціям українських євангельських християн-баптистів, що відповідає їй загальнопротестантській позиції щодо права кожного окремого віруючого самостійно тлумачити Святе Письмо. Виразом цієї позиції було рішення першого з'їзду вітчизняних баптистів у 1884 році, яке проголошувало догматичну єдність бажаною, але не обов'язковою. Це було викликано тим, що вітчизняні баптисти добре розуміли небезпеку відсутності гнучкості з богословських питань, що могло призвести до розколу у євангельському русі. Тому навряд чи різні позиції щодо означених богословських питань будуть вести до продовження диференціації українського баптизму.